

SOCIALISTISK PLANEKONOMI VÄGEN FRAMÅT!

”Planekonomin är ett av den mänskliga historiens misslyckanden”. Sten Ljunggren svävade inte på målet i Röda Rummet 2/2002 när han avvisade planekonomin som ett hållbart alternativ för en socialistisk vision. Ljunggren menade att tröghet, vertikalitet och bristande kreativitet alltid är oundvikliga drag i denna modell.

I detta nummer får han mothugg av två debattörer. Jörgen Hassler går till storms mot att det som Ljunggren såg som planekonomins tillkortakommanden skulle vara något av naturen givet. Med en utvecklad teknik och demokrati menar Hassler att en socialistisk horisontell planering visst kan fungera, i ett system där kampen mot varans betydelse ges central prioritet.

Paul Cockshott och Allin Cottrell, författarna till *Planhushållning och direktdemokrati* vars idéer skarpt kritiserades av Ljunggren, svarar enligt liknande linjer: direktdemokrati, arbetstidskalkylering och modern datateknik möjliggör det socialistiska produktionssättet.

JÖRGEN HASSLER:

MARKNADEN, VARAN OCH MÄNNISKANS FRIHET

Sten Ljunggrens artikel i Röda Rummet 2/2002 är ett stort steg framåt jämfört med boken *Marknad och kapital – ett omaka par*, som till största delen består av retorik och plattityder kryddade med lite statistik.

De artiklar Ljunggren producerat i ämnet därefter har till stor del lidit av samma svagheter som boken. Artikeln i Röda Rummet är däremot en klar och redig framställning, där Ljunggren pekar på en allvarlig svårighet i uppbyggnaden av en ny ekonomi: hur ska horisontella sociala relationer mellan produktionsenheter kunna bibehållas i ett socialistiskt system?

Det innebär inte att artikeln saknar problem. Framförallt definierar Ljunggren planekonomin väldigt snävt, som ett visst administrativt system på en viss plats under en viss historisk period. Marknadsekonomin placeras däremot utanför tid och rum, och kan därför vara liktydigt med 1800-talets konkurrenskapitalism, krigsplaneringen i USA, det ekonomiska systemet i Nazityskland, den svenska välfärdskapitalismen eller Ljunggrens framtida marknadssocialistiska samhälle. Naturligtvis kan man använda begrepp på det sättet, men om man inte bestämmer sig för om begrepp ska definieras smalt (vetenskapligt) eller brett (politiskt) är risken överhängande att man skapar mer förvirring än klarhet.

Den djupa motsättningen i den politiska debatten går sedan Marx' dagar mellan dem

som försvarar något system som börjar på *plan*- och de som försvarar ett system som börjar på *marknad*-, en motsättning som manifesteras längs klassgränser där arbetarrörelsen försvarat *plan*- och borgarklassen *marknad*-. Motsättningen gäller om samhällsavgörande beslut ska fattas kollektivt, i medvetna processer (och alltså resultera i någon form av plan) eller om dom ska fattas dolt av företagen och konsumenter – av uppsplittrade, atomiserade medborgare på en marknad. På marknaden kommer köpare och säljare – ”allt annat lika” som ekonomerna säger (inte utan humor eftersom allt annat aldrig är lika) – överens om ett rimligt pris för produkterna som produceras.

SYSTEMETS BASALA DRAG

Varför arbetarrörelsen, på senare tid dock bara dess radikala del, försvarar idén om en planerad ekonomi kan nog göras tydligt om vi skiftar utgångspunkt. För Ljunggren är utgångspunkten företaget. Här väljer vi att i stället titta på frågan med utgångspunkt i det som företagets verksamhet resulterar i – produkten – det som i ett kapitalistiskt system oundvikligen blir en *vara*. Produkter i ett kapitalistiskt system bär två värden: det värde som de har för köparen, hos en korkskrub att den kan öppna vinflaskor (det värde som vi brukar kalla bruksvärde) och det värde som den har för kapitalisten, som kan mätas i pengar (och som vi brukar kalla bytesvärde). Jag använder termen *vara* för det som

bär bytesvärdet, och samtidigt i en utvidgad betydelse, som också innefattar den kultur som skapas av en produktion inriktad på att skapa bytesvärde.

Det är varan – och inte till exempel industriproduktion (skapades liksom företaget hundra år eller mer efter kapitalismens födelse) eller den privata äganderätten (uppkom för tusentals år sedan, då den mänskliga produktionen skapade mer än vad vi åt för dagen) eller en konsoliderad klasskiktning (skapades i och med slaveriet) – som är kapitalismens hjärta. Det är också i form av varor vi i första hand stöter på kapitalismen i det dagliga livet. Vi arbetar på ett eller möjligen två företag, men vi kommer i kontakt med tusentals varor på marknaden.

Kapitalismen utvecklades ur den feudala marknaden. Relationen på den marknaden kan beskrivas med formeln *v-p-v*, *vara-pengar-vara*. På den marknaden sålde bönderna sina varor för att få pengar till att köpa andra varor.

Kapitalismen fungerar istället utifrån formeln *p-V-p'*, handelskapitalisten går till marknaden med pengar för att köpa en vara som han sedan säljer. Målet för transaktionen är inte längre att få saker han behöver utan att i slutänden ha mer pengar än han började med.

Varan är hjärtat i kapitalismen, och precis som hjärtat är drivkraften i kroppen, är varan drivkraften i det kapitalistiska samhället. Om kapitalisten inte kan sälja varan, eller om varan sjunker i pris, kan kapitalisten inte realisera

hela produktionens värde. Därför får vi ständigt nya varor, alltid bättre än de gamla. Vi får automatiska hundskålar, plastcyklar och schampo med vitaminer, som vi alltså ska hålla i håret och inte äta (gärna samtidigt som vi skrattar åt hur dumma och skrockfulla folk var förr).

Ljunggrens OBS, med 10 000 varor, är inte ett positivt val, något som någon skapat för att hon så gärna vill ha det. Det är ett tvång. När vinst läggs på vinst växer kapitalet, och vinsten från varje såld vara utgör en allt mindre del av det samlade värdet. Därför måste vi ständigt konsumera allt fler och allt dyrare varor i allt högre takt. Om vi plötsligt skulle sluta att ha konsumtion som främsta mål i livet skulle inte bara enskilda kapitalisters vinster hotas, i förlängningen skulle hela systemet störta ner i en kris. Varorna skulle ligga osålda på hyllorna, vinster-na skulle utebli.

Varans centrala roll för att realisera värde, och behovet att mäta vinst i förhållande till kapitalet (eftersom kapital också är makt är det nödvändigt att mäta vems kapital som växer snabbast och att jaga så hög tillväxt som möjligt) är det som driver på produktutvecklingen i det kapitalistiska samhället. Det är kapitalismens tvång att ständigt sälja mer, dyrare och fortare som gett den oerhörda tillväxten i antalet varor, och som ständigt tvingar kapitalisterna att försöka lägga under sig nya marknader.

Det är alltså kapitalismen och inte marknaden som lett till varuexplosionen. Marknaden fanns, som vi påpekade ovan, tusentals år innan kapitalismen utan att de produkterna som såldes på den utvecklades nämnvärt. Det är varans tvång som gör att kapitalismen är det optimala systemet för att skapa nya typer av materiella rikedomar. Kapitalismen inte bara bättre på det än socialismen, den är bättre på det än alla andra kända system. Om Ljunggren menar allvar med att den viktigaste uppgiften för ett nytt system är att skapa fler nya möjligheter till konsumtion måste han inte bara ge upp alla idéer om att skapa ett socialistiskt system, där vi fattar gemensamma beslut om produktionens omfattning och inriktning, utan alla idéer om att överhuvudtaget skapa ett system som inte har vinstjakten som främsta drivkraft.

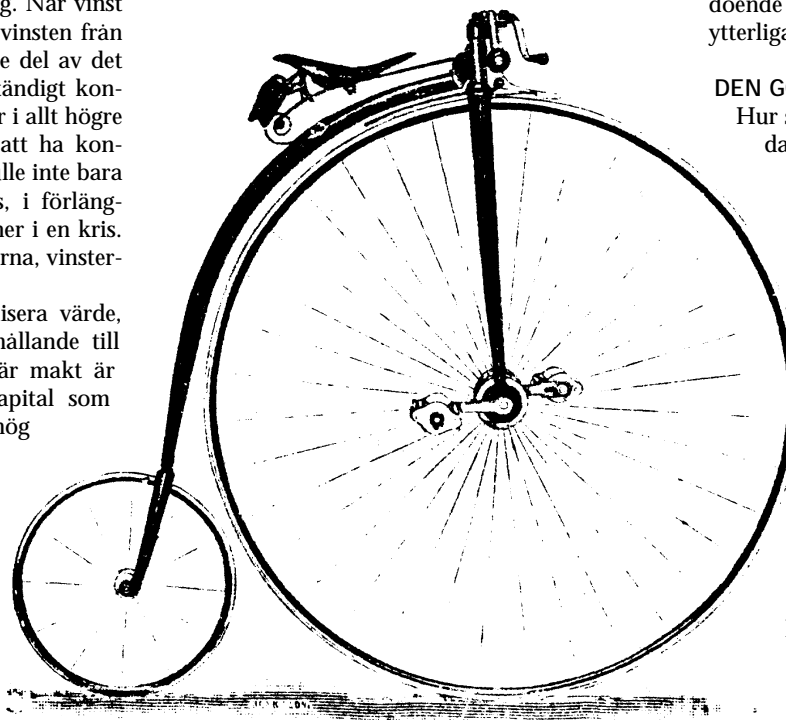
RADIKALT ANNAT LÄGE

Om vi övergår från en kritik av den reellt existerande marknadsekonomi, som i grund och botten också är en kritik av många drag som skulle behållas av en marknadsekonomi baserad på arbetarstyrda företag, till att se framåt mot uppbyggandet av en socialistiskt system i ett land som Sverige, kan vi för det första konstatera att förutsättningarna djupt skiljer sig från alla tidigare försök att skapa socialistiska samhällen.

Alla socialistiska revolutioner har hittills gjorts i u-länder, då den imperialistiska kedjan har brutit i sina svagaste länkar. Uppgiften där har varit att först bygga upp förutsättningarna för en industriell produktionsapparat (energi, råvaror, maskiner), sedan själva produktionsapparatens.

I ett socialistiskt system som skapas i ett

utvecklat industriland är förutsättningarna andra. Produktionsapparatens finns till största delen redan. Därför är alla teorier om en utveckling liknande den i Sovjetunionen tveksamma och haltande i sig. Därmed inte sagt att vi inte kan begå andra misstag, eller att vår revolution inte på något sätt som skiljer sig från

de tidigare skulle kunna kapas av en byråkrati.

I ett socialistiskt system i det industrialiserade väst blir det en framträdande uppgift att bekämpa varan, inte bara därför att det är kapitalismens hörnsten, utan också därför att produktionen av varan förutsätter råvaran, som ofta finns i begränsad mängd, och vars utvinning ofta innebär katastrof för människor på andra sidan jorden, människor som de mäktiga just nu gör vad de kan för att vi inte ska bry oss så mycket om.

Vi avskaffar reklam och bekämpar statuskonsumtion. Vi avskaffar dessutom varan från andra hållet – där det inte råder brist inför vi undan för undan fri tilldelning. Varför inte börja med nyttiga baslivsmedel med lång hållbarhet: mjöl, gryner, rotfrukter, kryddor.

I planeringen av hur stora mängder som behöver produceras och distribueras av de varor där det råder fri tilldelning kan automatisk registrering av uttag i butikerna, och sedan automatisk spridning av informationen till producenter och distributörer, vara ett viktigt instrument.

Ljunggren avvisar det med argumentet att problemen med planeringen inte är en effekt av brist på information, utan av att information går förlorad när den ska flyttas uppåt genom olika steg i en hierarki. Det är inte ett giltigt argument om man utformar planeringen på ett sådant sätt att det inte krävs någon hierarki. En förutsättning för ett sådant ickehierarkiskt planeringssystem är att man kan samla, behandla och sprida information utan mänskligt deltagande – och det kan man just med hjälp av datorer i nätverk.

Marknadsmekanismer använder vi när det är

brist på produkter. Och vi måste planera för ett system med permanent brist, i alla fall i förhållande till folks önsknings som de ser ut idag. Med dagens kunskaper och teknik skulle vi på tio år kunna bygga upp en produktionsapparat som möjliggör en konsumtion på den västerländska medelklassens nivå för alla jordens invånare, och sedan skulle klotet vara akut döende av förgiftning och utarmning inom ytterligare tio år.

DEN GORDISKA CYKELKNUTEN

Hur skulle då en planeekonomi kunna använda marknadsmekanismer för att hantera en bristsituation? Hur löser vi Ljunggrens cykeldilemma, det vill säga hur produktionen av cyklar ska matcha efterfrågan.

Det kan göras på olika sätt, kanske enas arbetarråden i ett framtida socialistiskt Sverige om följande: vi skapar ett system där vi märker varje cykel med en EAN-kod för att hela tiden kunna övervaka hur många cyklar som finns i lager, hur många som säljs och vad de sålda cyklarna har för egenskaper. Systemet ger ständig information till alla berörda instanser: till cykelfabriken, till transportorganisationsfören, till färgfabriken, till miljökontrollörerna och till allmänheten. Om man sedan väljer att se de instanserna som enheter inom samma samhällsföretag eller som fristående enheter är väl snarast en

administrativ och bokföringsteknisk fråga.

När folk plötsligt vill ha fler blå än röda cyklar behöver den arbetarstyrda cykelfabriken inte

OM PLANEKONOMIDEBATTEN

Debatten om hur ett allomfattande alternativ till kapitalismen som ekonomiskt system skall se ut är en ödesfråga för socialismen. Det är en stor, spretig och i långa stycken svåröverskådlig diskussion som av naturliga skäl förs i fler offentliga rum än i våra spalter. De inlägg som Röda rummet publicerar i detta nummer är av utrymmesskäl nerkortade. Fullängdsversionerna kan läsas på vår hemsida: www.rodarummet.org

Där finns också den anknyttande debatten om kapital och marknad som följde på Sten Ljunggrens bok *Marknad och kapital* – ett omaka par.

Bokförlaget Manifest, som givit ut *Direkt demokrati och planhushållning*, har ett flertal debattinlägg på sin hemsida: www.manifest.se

Tidskriften *Clarté* har dessutom gjort ett temanummer om planhushållning, nr 1/2000, och har regelbundet artiklar i ämnet: www.clarte.nu

På Cockshott och Cottrells hemsida finns fler artiklar i samma och närstående ämnen: www.reality.gn.apc.org

Artiklar om deltagarekonomi (participatory economics) av Michel Albert med flera finns på: www.zmag.org

vänta på nästa femårsplan för att ställa om produktionen, de kan börja så fort färgen kommit från färgfabriken. Att de ska ställa om produktionen efter konsumtionen har arbetarråden redan bestämt. Att produktionen ska anpassas efter konsumentens önskemål är ett perspektiv som inte funnits med i någon större utsträckning i de teorier om planering som skapades under 1900-talets första årtionden. Den tidens kommunistiska teoretiker utgick istället – precis som i än högre grad liberaler, konservativa och reaktionärer – från att folket skulle uppfostras till att passa "samhället". Insikten om det grundläggande behovet av att definiera sin egen verklighet och göra sina egna val är något vi vunnit från de bortglömda och förtryckta minoriteternas kamp.

Tills de nya cyklarna kommit kan priset på blå cyklar höjas, och priset på röda cyklar sänkas, för att i någon mån kompensera för skevheten. Priset kan sättas automatiskt, utifrån tillgänglig statistik som är dagsfärsk. Då skulle vi dessutom kunna ersätta börsnoteringarna på radion med dagens cykelnoteringar: Crescent, blå, plus fyra...

Detta skulle alltså vara en planekonomi som är mer målstyrande än detaljstyrande. Målet skulle vara att folk ska få cyklar i den färg de vill ha, medlet flexibel produktion, förfinad information och i viss mån marknadsmekanismer. Ett annat sätt att uppnå samma mål skulle kunna vara att folk köpte färg från fabriken och målade sina cyklar själva. På så sätt skulle de säkert bli roligare än dagens eller morgondagens massproducerade.

den eller inte och att en svart marknad sedan skapas. Fördelen är att det är ett jämlikt system, och ibland kan en svart marknad vara att föredra framför ett system där efterfrågan avgör priset. Den som säljer sin tilldelning på den svarta marknaden har i alla fall haft en chans att konsumera den.

Vilket sorts begränsningssystem som ska gälla kan avgöras av arbetarråden från produkt till produkt, och det kan variera för samma produkt över tiden. Naturligtvis går det också att tänka sig blandssystem: tio kilo potatis per månad får du gratis, mellan tio och 30 kilo får du betala ett allt högre pris, och mer än 30 kilo får du inte köpa, i alla fall inte som privatperson.

De systemen som skisserats ovan använder ibland marknadsmekanismer (tillgång och efterfrågan), men de kan på intet sätt kallas marknadsekonomiska. De bakomliggande besluten om produktionens inriktning och förutsättningar ligger i händerna på arbetarråden.

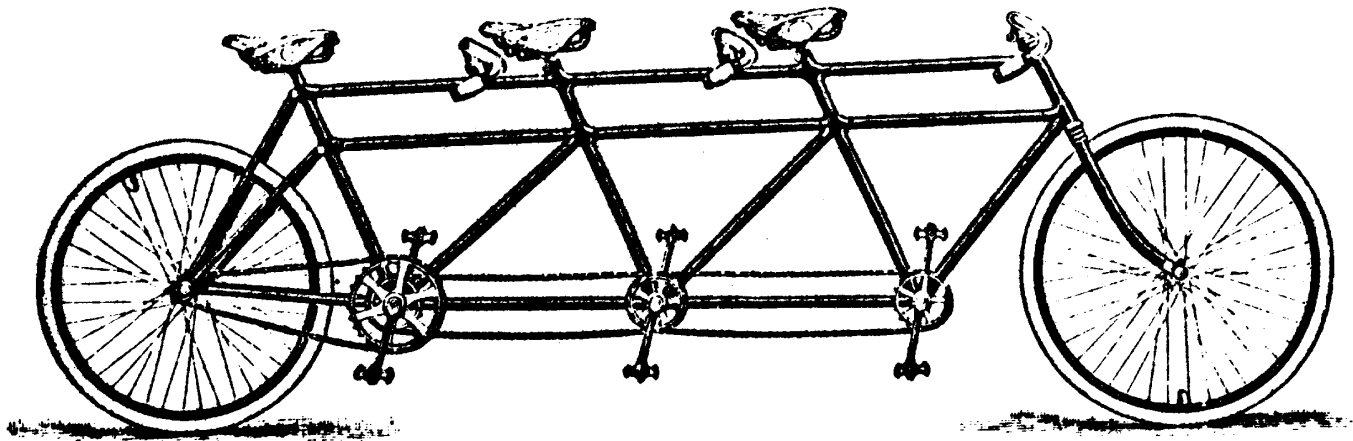
PLANERINGENS GRUNDBULTAR

Förutsättningarna för att ersätta det kapitalistiska systemet har aldrig varit mer för handen än idag. I den industriella världen vräker systemet ur sig allt mer meningslösa varor, samtidigt som det ödelägger miljön. Stressen i produktionen ökar samtidigt som en allt större del av befolkningen går arbetslös. Det slår sönder produktionsapparaten, flyttar den till de fattiga länderna, där de nya industrierna inte innebär utveckling och rikedom, utan istället leder det att traditionella levnadssätt bryts upp, småbön-

liga debatter i hela samhället. Marknaden ersätts av plan, först på de områden där marknaden visat sig helt värdelös: omställning av energisystemet till ett som inte använder kärnkraft eller släpper ut koldioxid och gifter; omställning av transportsystemet till ett baserat på kollektiva transporter av hög kvalitet; bostadsbyggande för vanligt folk, skolor och kunskapsäten byggs upp i alla länder; sjukvård byggs ut i hela världen.

Andra nya varor kan komma ur forskarvärlden. Den är redan idag i mycket organiserad efter planekonomiska principer: forskarlag förses med problem att lösa från den planekonomiskt organiserade krigsindustrin. Därifrån har vi fått allt från kardborreband och frystorkad mat, till internet och snabba datorer. Kanske skulle Ljunggren istället för att försvara marknaden försvara krigen, de har nämligen visat sig vara oöverträffade när det gäller att skapa nya produkter. I en framtid där vi inte längre behöver hålla forskningsresultat hemliga för fienden, eller för att vi ska kunna äga och tjäna pengar på dem senare, kommer forskningen genom ett internationellt och interdisciplinärt samarbete att göra större framsteg snabbare.

En tredje källa till nya produkter och nya produktionsätt är det som Ljunggren kallar "tyst kunskap". När kapitalismens hierarkiska system bryts sönder kan arbetarnas idéer och tankar fullt ut få utrymme att förbättra och förändra produktionen. Kapitalismen måste av politiska skäl alltid vara hierarkisk därför att kapitalisterna alltid behöver bevisa att de styr för att de är bäst på det. Om arbetarna själva

Om vi istället för marknadsmekanismer väljer att styra konsumtionen genom ransonering kan den nya tekniken också vara till stor hjälp. Kvoterna på det datoriserade ransoneringskortet kan sättas automatiskt utifrån tillgången, eller utifrån en rimlig konsumtion. Den byråkratiska apparaten i ett automatiserat system blir mycket mindre, liksom risken att handel med köprättigheter uppstår.

Nackdelen med ett ransoneringssystem är som Ljunggren påpekar att folk tenderar att ta ut hela sin ranson oavsett om de konsumerar

der utarmas, miljön förstörs av gifter... Samtidigt är systemet helt oförmöget att lösa de enorma problem världen står inför: stoppa krigen, bryta oljeberoendet, stoppa hungern och avskaffa okunskapen.

Det socialistiska samhället blir inte möjligt förrän folket medvetet väljer att lösa dessa och andra problem framför en ständig ström av nya saker. Men även om förnyelsetakten i den socialistiska ekonomin blir lägre, kommer det inte att vara ett system som står helt still. En del av den nya produktionen kan skapas efter storska-

dras med i styrandet skulle de kanske börja ställa obehagliga frågor om sådant som vinst och makt över produktionen. Av samma skäl misslyckades alla försök att reformera planekonomin i Sovjet: de begränsades alltid av att de underordnades byråkratins behov av att bevara sin egen funktion. Vi insåg det, och ställde frågan om det sovjetiska systemet som en fråga om makt. Vi kämpade för en politisk revolution som avsatte byråkratin i Ryssland och dess lyd-stater.

En fjärde källa till nya produkter kan vara

olika former av intresseorganisationer. Fotbolls-förbundet har problem med att det inte går att spela fotboll på vintern i Sverige. Kanske är den bästa lösningen på det problemet röda bollar och skor med bättre grepp? Kanske är det planer som värms med hjälp av jordvärme och därför är gröna året runt? Kanske är det inomhusplaner och plastgräs som är den bästa lösningen?

Ett femte sätt att skapa nya produkter är att göra det inom verksamheter där själva produktionen är så intressant att ett vinstmotiv inte behövs: skateboarden skapades genom att ungdomar satte hjul på sina surfingbrädor, operativsystemet Linux är gratis och har skrivits och förbättrats ideellt.

SYSTEM OCH INCITAMENT

På detta svarar Ljunggren att inga av de nya varorna skulle bli verklighet och inga förändringar genomförs därför att arbetarna saknar incitament (drivkrafter) för att genomföra förändringar. I det resonemanget är Sten Ljunggren väldigt mycket ett barn av sin tid, av 1980- och 1990-talen. Ljunggren tror sig tala om sociala relationer, men är i verkligheten helt fångad av ekonomismen. När han i sin senaste text skriver att cykelfabrikanten skulle sakna incitament att ställa om produktionen i en planerad ekonomi menar han naturligtvis att de skulle sakna ekonomiska incitament. Men ekonomin är bara en av de saker som driver oss i vårt produktiva liv.

Annat som får oss att sätta fötterna på det kalla golvet en måndagmorgon, och sedan utföra vårt arbete under åtta timmar, kan vara moraliska incitament, plikt-känsla. Det kan också vara sociala incitament som hänsyn till kunder och arbetskamrater, personliga incitament som viljan att få anseende genom att göra ett bra arbete eller glädjen i att veta att man lämnar ifrån sig något av god kvalitet. Eller rent repressiva incitament: om man begär vissa handlingar blir man bestraffad.

Det kapitalistiska systemet utnyttjar, trots att nyliberal teori och propaganda förnekar det, en blandning av alla dessa incitament. Om systemet bara använde ekonomiska incitament skul-

le arbetare och företagsledning under vilt slagsmål stjäla allt på arbetsplatsen och sedan lämna den ödelagd.

På samma sätt kommer ett socialistiskt system att utnyttja alla sorters incitament, förhoppningsvis i allt högre grad, först moraliska sedan sociala och personliga, varefter tiden går.

Vägen dit är naturligtvis lång, och avvägningen mellan plan och marknad kommer alltid att vara en debattfråga, i alla fall så länge vi lever med ett system baserat på användandet av pengar. Och är det något Ljunggren ska ha beröm för är det att han öppnat debatten om hur det framtida samhället ska se ut, att han brutit den lätt förlamade förlägenheten, där ett ödmjukt "som Marx sa: vi

skriver inte recept för framtidens kök" var allt vi hade att säga när folk frågade hur det där med socialismen egentligen skulle fungera.

PLAN FÖR VEM?

Motsättningen mellan plan och marknad är delvis en illusion, skapad av dem som har intresse av att upprätthålla det kapitalistiska systemet. De vill dölja att människans produktion alltid är planerad, att just förmågan att planera samhällets, vid den tiden flockens, produktion antagligen var avgörande för att människan blev människa.

Det är alltid någon som fattar beslut om vad som ska produceras, och hur det ska produceras. Frågan gäller inte om vi ska planera utan på vilket sätt vi ska planera, vem som ska planera och utifrån vilka kriterier och med vilka mål vi ska planera. Vi brukar försöka tydliggöra det faktum att produktionen alltid är planerad genom att peka på de kapitalistiska storföretagens planering. Ljunggren har uppenbarligen missförstått exemplet, och tror att vi menar att vi i ett socialistiskt system ska planera på samma sätt som storföretagen gör. Det menar vi inte.

Vi behöver diskutera hur den planeringen ska se ut, och det är därför olyckligt att Sten Ljunggren väljer att lösa problemen genom

avvisa möjligheterna till planering överhuvudtaget, särskilt som det blir så ohistoriskt. Det tvingar oss att hävda att miljonprogrammet aldrig byggdes, att det svenska skolsystemet aldrig skapats, att sjukvården inte byggts enligt plan, att dagisutbyggnaden på 70-talet aldrig ägde rum. Ljunggren må svara att han menar att planekonomin bara funnits i Sovjetunionen, men låt oss i så fall vara överens om att den offentliga sektorn i Sverige inte byggdes upp efter marknadens principer om tillgång, efterfrågan och köpkraft.

Möjligen är debatten vi för just nu till största delen semantisk, kanske tycker Ljunggren bara ordet planekonomi är förbrukat därför att det under decennierna misshandlades av Stalin och hans arvtägare. Jag är öppen för den idén, kanske kan vi kalla det nya systemet en demokratisk ekonomi, en socialistisk ekonomi eller något annat. Men inte just "marknadsekonomi". Det ordet är redan upptaget: det betyder kapitalism.

Dessutom kan det inte råda någon tvekan om samhällets färdriktning under socialismen. Allt fler beslut kommer att fattas av olika demokratiska organ, allt färre i mötena på en marknad. Att kalla det för socialistisk marknadsekonomi är väl en smula Orwellskt?

RADIKAL VIND I SEGLEN

Som jag ser det är Ljunggrens marknadssocialism svårt märkt av 80- och 90-talen - Den Enda Vägens epok - tiden då en annan värld inte var möjlig. Från 1990-talets två sista sekel

har Ljunggren inte bara lånat ekonomismen, utan också den extrema individualismen, tanken att våra val inte avgörs bäst i olika kollektiva församlingar utan ensamma på en marknad, och konsumismen: mer! fortare! större!

2000-talets första år har istället bjudit på ett uppror mot *varan*, instinktivt och spontant, men om det fördjupas och konsolideras med en extremt stor potential. Upproret kan sammanfattas med parollen från Seattle: "our world is not for sale", eller med Latinamerikas "la dignidad no se vende", värdigheten är inte till salu.

Seattleupproret, och det uppror som på vissa sätt liknar det, revolten i slutet av 1960-talet, leddes av ungdomar, många universitetsutbildade som hade det någorlunda gott ställt. Därför talas det ganska ofta förklenande om dem, som de bortskämda barnens uppror. Jag tror tvärt om att upproren bottnar i insikten att lycka inte går att konsumera och att den därför inte går att köpa för pengar. Därför gör ungdomarna uppror mot *varan* och de strukturer den skapar, i sökande efter ett nytt, fullare, värdigare sätt att leva.

Men allt detta: all kamp, alla uppror, allt planerande för hur en annan värld skulle kunna se ut, blir förgäves om vi, de stora maktlösa massorna, inte på något sätt tar makten. Sten Ljunggren har föreslagit att vi börjar med makten över företagen på lokalt plan. Jag kan gå med på det ("köpa det" är faktiskt ett uttryck som det av marknaden koloniserade samhället skulle kunna använda).

Ljunggren vill dock att vi stannar där. Det ville inte Marx. Det revolutionerande i hans sätt att göra nationalekonomi var kanske främst att han till skillnad från de ekonomer som föregatt honom inte satte upp som mål att skapa största möjliga rikedom. Hans mål var människans frigörelse, ett slut på människans ständiga kamp mot sin syster. Det traditionen har den radikala delen av arbetarrörelsen fortsatt att arbeta i, och jag ser inga skäl att lämna den vägen nu.

Men vi är överens om ett bra ställe att starta på, så låt oss därför gemensamt kämpa för möjligheten att börja. ■